

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

הסיבה שאסרו פתילות ושמינים מסוימים והדין במדורה

(כ"א א') **תנו רבנן:** כל אלו (פתילות) שאמרו אין מדליקין בהן בשבת, אבל עושין מהן מדורה (היסק גדול, שאחד מבעיר את חברו, ואין חשש שיטה), בין להתחמם כנגדה, בין להשתמש לאורה, בין ע"ג קרקע, בין על גבי מנורה. ולא אסרו אלא לעשות מהן פתילה לנר בלבד.

אמר רבה: פתילות שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, מפני שהאור מסכסכת (קופצת) בהן (ואינה נאחזת בהם). שמינים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן, מפני שאין נמשכין אחר הפתילה (ושמא יטה¹).

גרסינן להלן בפרקין (כ"ג א'):

אמר רבי יהושע בן לוי: כל השמינים כולן יפין לנר, ושמן זית מן המובחר.

שיטות הראשונים

שמן זית בהדלקת נר שבת: רי"ף, רמב"ם, ורא"ש השמיטו האי מימרא. והרוקח הביאו בדיני חנוכה. וכן ביאר המאירי, שבחנוכה נאמרה, שנוי מצוה לעשותה בשמן, שבו היה הנס. והרא"ש כתב (בתוספותיו) דפשיטא שהוא מובחר, שנמשך אחר הפתילה טפי מכולהו. וכן פסק השו"ע².

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות שבת, סי' רסד)

א. אין עושין פתילה לנר של שבת, בין נר שעל השלחן בין כל נר שמדליק בבית, מדבר שהאור אינו נאחז בו אלא נסרף סביביו והשללהבת קופצת כגון: צמר ושער וכיוצא בהם, אלא מדבר שהאור נתלה בו, כגון: פשתה נפוצה ובגד שש וצמר גפן וקנבוס וכיוצא בהן.

הגה: ואם הדליק בדברים האסורים, אסור להשתמש לאורו (תשובת הרשב"א סי' קע"א). ויש אומרים דאם יש נר אחד מדברים המותרים, מותר להשתמש לאור האחרים. וכן דבר שאפשר בלא נר, מותר לעשות אצלו נרות האחרים; ולצרף שבת יש להקל בדיעבד (הגהות מרדכי פ"ק ופ"ב דשבת).

ג. אין מדליקין נר לשבת אלא משמן הנמשך אחר הפתילה, ולפיכך אין מדליקין בזפת ולא בשעווה, ולא בשמן העשוי מצמר גפן, ולא באליה ולא בחלב; וכן אין מדליקין בעטרן מפני שריחו רע ויניחנו ויצא; ולא בצרי מפני שריחו נודף, שמא יסתפק ממנו ונמצא מתחייב משום מכבה.

ו. שאר כל השמינים, חוץ מאלו, מדליקים בהם; ומכל מקום שמן זית מצוה מן המבחר.

ז. כרף זפת או שעווה או חלב סביב הפתילה, מדליקים בהם.

1. רש"י. והרמב"ם בפירוש המשניות כתב ששמינים אלו אינן נשאבין היטב בפתילה, ויהיה אור הנר חלוש וחשוך ויניחנו ויצא.

2. או"ח רסדו, מקורות - רא"ש (תוספותיו, כ"ג א', ד"ה מריש). רוקח (הל' חנוכה, סי' רכו). מאירי (כ"א א', ד"ה ממה שכתבנו; כ"ג א', ד"ה כל השמינים).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

תערובת שמן כשר ופסול

(כ"א א') בעא מיניה אביי מרבה: שמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, מהו שיתן לתוכן שמן כל שהוא (שראוי להדלקה) וידליק (ושמן הכשר ממשיכו לאחר הפתילה)? מי גזרינן דילמא אתי לאדלוקי בעינייהו, או לא?

אמר ליה: אין מדליקין. מאי טעמא, לפי שאין מדליקין (בשמן פסול בפני עצמו, לכן גזרו גם כשמערב).

אמר רב ברונא אמר רב: חלב מהותך (מותך, מומס), וקרבי דגים שנמוחו, אדם נותן לתוכו שמן כל שהוא ומדליק.

תניא³: כרך דבר שמדליקין בו, על גבי דבר שאין מדליקין בו, אין מדליקין בו (בפתילה המורכבת). במה דברים אמורים? להדליק. אבל להקפות, מותר.

שיטות הראשונים

להדליק אסור. להקפות מותר: רש"י מפרש את החילוק, שכמשתמש במין הפסול כחלק מן הפתילה, אסור. אבל אם משתמש במין הפסול כדי להציף את הפתילה הכשרה על פני השמן, זה נקרא להקפות, ומותר. וכעין זה פירש הרמב"ם "אם להעבות הפתילה, כדי להוסיף אורה - אסור; ואם להקשות הפתילה, כדי שתהא עומדת ולא תשתלשל למטה - מותר." וכן כתב הסמ"ג. ואילו רבינו חננאל כתב להיפך, "במה דברים אמורים? להדליק. אבל להקפות, פירוש להעבות ראש הפתילה להרבות אורה, מותר"⁴. והשו"ע⁵ פסק כרמב"ם.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות שבת, סי' רסד)

ב. כרך דבר שמדליקין בו על דבר שאין מדליקין בו אם נתכונן להעבות (פי' לעשותה עבה) הפתילה כדי להוסיף אורה, אסור; ואם נתכונן להקשות הפתילה כדי שתהא עומדת ולא תשתלשל למטה, מותר. ומטעם זה מותר לכוף דבר שמדליקין בו על גבי גמי או קש כדי לתן הפתילה בעששית.

הגה: נותנין גרגיר של מלח וגריס של פול על פי הנר בערב שבת כדי שיהא דולק יפה בשבת (מיומנוי פ"ה וטור).

ד. אפלו נתן מעט שמן זית בשמנים אלו שאינם נמשכים ואז נמשכין, אין מדליקין בהם.

ה. חלב מהותך וקרבי דגים אין מדליקין בהם; ואם נתן בהם מעט מאחת משמנים שמדליקין בהם, מותר להדליק בהם.

³ על פי מסקנת הגמרא.

⁴ בדברי הרי"ף צ"ב, שכן זה לשונו: במה דברים אמורים? להדליק. אבל להקפות, מותר. פירוש להקפות, להעבות ראש הפתילה להרבות אורה. ונראה לכאורה שפירש כרבינו חננאל (אמנם לפי זה יוצא שהרמב"ם משתמש באותו מטבע לשון שהם נקטו, ומפרש להיפך מהם. וזה פלא!). וכן הבין הרא"ש, וכתב על זה: ולשון כורך דבר שמדליקין בו על דבר שאין מדליקין בו, משמע כפירוש. מיהו קשה דהיינו להדליק, כיון שכרך אותה בתוך הפתילה לעבות אותה; ויש לומר דבכוונה תליא מילתא; היכא דכיון רק לעבות ראש הפתילה אע"פ שמדליקין יחד, מותר. דמידי הוא טעמא אלא משום גזירה בעינייהו, והיכא דכיון להקפות, ליכא למיגזר. עכ"ל. ומדברי המגיד משנה נראה שפירש ברי"ף כרמב"ם. וכתב הב"י שנראה שהוא גורס ברי"ף: להדליק, להעבות הפתילה כדי להוסיף אורה. וצ"ב בכל זה.

⁵ או"ח רסדב. מקורות - רמב"ם (הל' שבת הו), סמ"ג (לאוין סה).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

מינים שמדליקים בהם למקדש

(כ"א א') **תני** רמי בר חמא: פתילות ושמינים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, אין מדליקין בהן במקדש (במנורה), משום שנאמר⁶ (בהדלקת המנורה במקדש) **"לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד"**.

הוא תני לה, והוא אמר לה (מפרש איך משמע מהפסוק), כדי שתהא שלהבת עולה מאיליה, ולא שתהא עולה על ידי דבר אחר (ולא שתהא צריכה תיקון והטיה).

דיני חנוכה

שימוש לאור נר חנוכה

(כ"א א') אמר רב הונא: פתילות ושמינים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, אין מדליקין בהן בחנוכה, בין בשבת בין בחול. אמר רבא: מאי טעמא דרב הונא? קסבר: כבתה זקוק לה, ומותר להשתמש לאורה. ורב חסדא אמר: מדליקין בהן בחול, אבל לא בשבת, קסבר: כבתה אין זקוק לה, ומותר להשתמש לאורה.

(כ"א ב') אמר רבי זירא אמר רב מתנה, ואמרי לה: א"ר זירא אמר רב: פתילות ושמינים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, מדליקין בהן בחנוכה בין בחול בין בשבת.

אמר רבי ירמיה: מאי טעמא דרב? קסבר: קסבר כבתה אין זקוק לה (לחזור ולהדליקה, ולכן בחול יכול להדליק בהם), ואסור להשתמש לאורה (שיהא ניכר שהוא נר מצוה, ואין לחוש להטיה בשבת).

גרסינן **להלן בפרקין (כ"ב א')**:

אמר רב יהודה אמר רב אסי: אסור להרצות (למנות) מעות כנגד נר חנוכה. כי אמריתה קמיה דשמואל, אמר לי: וכי נר קדושה יש בה? מתקיף לה רב יוסף: וכי דם קדושה יש בו?! **דתניא**: "ושפך וכסה" - במה ששפך יכסה, שלא יכסנו ברגל, שלא יהו מצות בזויות עליו. הכא נמי, שלא יהו מצות בזויות עליו.

שיטות הראשונים

נר חנוכה, אסור להשתמש לאורה: כתב הר"ן: פירוש כל תשמישין ואפילו תשמיש מצוה. דכיון שעל ידי נס שנעשה במנורה תיקונה, עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל. והכי מוכח בירושלמי. וכך נראין דברי **הרמב"ם**. וזה שלא כדברי **הרז"ה** (שכתב שלפי רב אסי רק תשמיש חול אסור, משום ביזוי מצוה). עכ"ל. **והרא"ש** כתב שרב אסי בא להשמיענו שלא רק תשמיש קבוע אסור (שהרואה אומר לשם תשמיש זה הדליקה), אלא אף תשמיש עראי של

6. שמות כזכ.

7. וביאר הר"ן שמה שאמר רב יהודה אמר רב אסי: וכן הוא בדקד"ס) אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה, לאו למימרא דדוקא תשמיש דרשות אסור אבל תשמיש דמצוה שרי, אלא לומר שאפילו ריצוי מעות שהוא תשמיש קל אסור.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

גנאי, כגון הרצאת מעות, אסור, לפי שידין סמוכות לנר לעיין בהם יפה.⁸ והשו"ע⁹ פסק כר"ן. ובשם ויש מי שמתיר (בתשמיש של קדושה) כתב כהר"ה.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות חנוכה, סי' תרעג)

א. כל השמנים והפתילות כשרים לנר חנכה, ואף על פי שאין השמנים נמשכים אחר הפתילה ואין האור נתלה יפה באותם הפתילות.

הגה: ומיהו שמן זית מצוה מן המבחר (מרדכי וכל בו ומהרי"ל), ואם אין שמן זית מצוה בשמנים שאורן זך ונקי, ונוהגים במדינות אלו להדליק בנרות של שעווה, כי אורו צלול כמו שמן.

ואפלו בליל שבת שבתוך ימי חנכה מתר להדליק בנר חנכה השמנים והפתילות שאסור להדליק בהם נר שבת, **הגה:** אם אינו נותן בנר רק כדי שעור מצותו, (תשובת הרשב"א סי' ק"ע), לפי שאסור להשתמש בנר חנכה בין בשבת בין בחול, ואפלו לבדק מעות או למנותן לאורה אסור, ואפלו תשמיש של קדשה, כגון ללמד לאורה, אסור; ויש מי שמתיר בתשמיש של קדשה; ונוהגים להדליק נר נוסף, כדי שאם ישתמש לאורה יהיה לאור הנוסף שהוא אותו שהדלק אחרון, ויניחנו מרחוק קצת משאר נרות מצוה.

הגה: ובמדינות אלו אין נוהגים להוסיף, רק מניח אצלן השמש שבהן מדליק הנרות, והוא עדיף טפי, ויש לעשותו יותר ארף משאר נרות, שאם בא להשתמש ישתמש לאותו נר (מרדכי). אם נתערב נר חנכה האסור בהנאה בשאר נרות, אפלו אחד באלף, לא בטיל דהוי דבר של מנין (ת"ה סי' ק"ג), אלא ידליק מן התערובות כל כך שבדאי נר של התר דולק עם נר של אסור, ואז מתר להשתמש אצלן (דברי עצמו).

ב. הדלקה עושה מצוה. לפיכך אם כבתה קדם שעבר זמנה אינו זקוק לה, ואפלו כבתה בערב שבת קדם קבלת שבת שעדין הוא מבועד יום, אינו זקוק לה. וכן אם לאחר שהדליקה בא לתקנה וכבה אותה בשוגג, אינו זקוק לה.

הגה: ואם רוצה להחמיר על עצמו ולחזור ולהדליקה, אין לברך עליה (רשב"א סימן תקל"ט ור"ן).

זמן ההדלקה ונר חנוכה שכבתה

(כ"א ב') (ומקשה) וכבתה אין זקוק לה? **ורמינהו:** (זמן) מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. מאי לאו דאי כבתה הדר מדליק לה!

ודחי, לא. דאי לא אדליק (בשקיעה), מדליק (עד שתכלה רגל מן השוק). ואי נמי לשיעורה (שיהא בה שמן כשיעור הזה. ומיהו אם כבתה, אין זקוק לה).

(שנינו בברייתא:) 'עד שתכלה רגל מן השוק'. (ומברר) ועד כמה (זמן זה)?

(ומבאר) עד דכליא ריגלא דתרמודאי (שם אומה, מלקטי עצים דקים ומתעכבים בשוק עד שיחזרו בני השוק הזקוקים לאור בבתיהם).

8. ונראה מדבריו שבתשמיש עראי שאינו של גנאי דהיינו שאינו צריך להיות ידיו סמוכות לנר, שרי. ב"י או"ח תרעג, א-ב.

9. או"ח תרעג, א.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

מצותה משתשקע החמה: דעת הרא"ש דשקיעת החמה היינו סוף השקיעה, והוא זמן צאת הכוכבים. אבל ברשב"א ור"ן משמע בהדיא שביאת השמש הוא תחילת השקיעה (אלא דמשמע שם בשקיעה שניה)¹⁰. ועיין **הגהות מרדכי** שכתב דמלשון משתשקע מוכח שהוא תחילת השקיעה¹¹. והשו"ע¹² פסק כהרא"ש.

הדלקה קודם שקיעת החמה: כתבו הרשב"א והר"ן דמה שכתוב מצותה משתשקע החמה, לאו למימרא שלא יהא רשאי להדליק קודם זמן זה¹³, אלא עיקר מצותה קאמר, ואם רצה להקדים, מקדים. ומדברי בה"ג נראה דדוקא נקט משתשקע¹⁴. וכן דעת הרמב"ם דנר חנוכה לא מקדימין ולא מאחרין¹⁵. וכן פסק השו"ע¹⁶.

דאי לא אדליק, מדליק. ואי נמי לשיעורה: רי"ף ורא"ש הביאו שני התירוצים, וכן פסק רמב"ם שהשיעור נאמר גם לענין דאי לא אדליק מדליק, וגם לשיעור השמן. וראב"י¹⁷ כתב, ובשם רבינו תם ראיתי דבהני תרומיהו אזלינן לקולא, בשיעורא ובדלא אדליק, דבשל סופרים הלך אחר המקיל. והשו"ע¹⁸ פסק כרי"ף וסיעתו.

הדלקה לאחר שכלתה רגל מן השוק: כתב הרמב"ם שאם "שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה - מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק. וכמה הוא זמן זה? כמו חצי שעה או יתר. עבר זמן זה - אינו מדליק." וכן כתבו **תוספות ורא"ש**. וכתבו, דידליק כל הלילה מספק¹⁹. וכתב **ספר התרומה**, דהני מילי לדידהו, שהיו מדליקין חוץ לפתח, ואין היכר לבני רה"ר יותר; אבל אנחנו דמדליקין בפנים, יכול להדליק כל הלילה ועד עמוד השחר²⁰. ודעת רבינו יונה, ורשב"א, דאף חוץ לפתח, יכול להדליק כל הלילה²¹. והשו"ע²² פסק כתוספות.

10. כן כתב בביאור הגר"א (או"ח תרעב, א) להוכיח מדברי הרשב"א (כ"א ב', ד"ה הא דאמרינן מצותה) והר"ן (ט' א' בדפי הרי"ף, ד"ה מצותה). ובביאור דבריו עיין דמשק אליעזר (הובא בברכת אליהו).

11. הגהות מרדכי (פרק שני, ס' תנה). הובאו הדברים בביאור הגר"א.

12. או"ח תרעב, א.

13. והראיה - מהדלקת נר חנוכה בערב שבת, למ"ד משתשקע החמה הוי בין השמשות.

14. וכתב הרשב"א, דלדברי בה"ג בערב שבת נמי מדליק משתשקע החמה כרב יוסף, שהוא ז"ל כתב בהלכות חנוכה הא דאמר רב יהודה אמר שמואל כוכב אחד יום שנים בין השמשות שלושה לילה, ואלמלא כתבה לכוונה זו, למה כתבה בהלכות חנוכה, ומאי שייטא דההיא בחנוכה?!

15. כן הבין הרמב"ם את הסיפור עם דביתו דרב יוסף (להלן כ"ג ב'), דאמר לה ההוא סבא, ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר, דמיירי בנר חנוכה, ולא בנר שבת. וכדבריו מבואר ממסכת סופרים.

16. או"ח תרעב, א. אמנם בב"ה"ל (ד"ה ולא מקדימים) נשאר בצע"ג, שכן השו"ע פסק שהדלקת נר חנוכה היא מסוף שקיעה והוא צאת הכוכבים, וא"כ בודאי כשמקדים קצת כערך רבע שעה, והוא זמן ביה"ש, או מעט יותר, איכא היכר שהוא לילה. והנה הטור כשהעתיק מסוף שקיעה לא העתיק ובלבד שלא יקדים, והרמב"ם שהעתיק ובלבד שלא יקדים לא העתיק מסוף שקיעה, אלא כתב שמדליקין עם השקיעה, וכונתו ממש קודם השקיעה. והמחבר שהעתיק כטור מסוף שקיעה, וצירף לזה דברי הרמב"ם שלא יקדים, הוא צע"ג. עיי"ש. מקורות - בה"ג (הר"ד ברשב"א). רשב"א (כ"א ב', ד"ה הא).

17. או"ח תרעב, ב. מקורות - רמב"ם (הל' חנוכה, דה). רא"ש (ס' ג). ראב"י (ח"ג, חנוכה, ס' תתמג).

18. ומכל מקום אם איחר, ידליק מספק, דהא משני שינויי אחרניא. תוספות.

19. ולפי פירוש זה יש לפרש דהכי קאמר: דאי לא אדליק מדליק בחוץ עד ההיא שעתא; אבל בתר הכין אינו מדליק אלא בפנים. דלדידהו נמי ודאי משום דלא מצי למעבד היכירא לרשות הרבים לא נפטר מלעשות היכירא לו ולבני ביתו, דהא לקמן אמרינן דבשעת הסכנה מדליקה על שולחנו ודיו. ריטב"א.

20. דהא תנן (מגילה כ' ב') כל שמצותו בלילה כשר כל הלילה, אלא שלא עשה מצוה כתקנה דליכא פרסומי ניסא כולי האי.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

השתמשות בשמן שנותר לאחר שדלק וכבה: כתוב בשאלות דרב אחאי גאון שנהר חנוכה שהותיר בו שמן ביום ראשון, מוסיף עליו ומדליקו ביום שני. וכן בשאר ימים. אבל אם הותיר ביום השמיני, עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו, לפי שהוקצה למצוה, ואסור להשתמש ממנו²². וכן פסק השו"ע²³.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות חנוכה, סי' תרעב)

א. אין מדליקין נר חנוכה קדם שתשקע החמה, אלא עם סוף שקיעתה, לא מאחרים ולא מקדימים. ויש מי שאומר שאם הוא טרוד יכול להדליק מפלג המנחה ולמעלה, ובלבד שיתן בה שמן עד שתכלה רגל מן השוק.
ב. שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק, שהוא כמו חצי שעה שאז העם עוברים ושבים ואכא פרסומי נסא; הלכך צריך לתן בה שמן כזה השעור, ואם נתן בה יותר יכול לכבותה לאחר שעבר זה הזמן, וכן יכול להשתמש לאורה לאחר זה הזמן.

הגה: יש אומרים שבזמן הזה שמדליקין בפנים אינו צריך לזהר להדליק קדם שתכלה רגל מן השוק (דברי עצמו וטור בשם תוספות), ומכל מקום טוב לזהר גם בזמן הזה;

ומיהו הני מלי לכתחלה, אבל אם עבר זה הזמן ולא הדליק, מדליק והולך כל הלילה; ואם עבר כל הלילה ולא הדליק, אין לו תשלומין.

הגה: ובלילות האחרות ידליק כמו שאר בני אדם, אף על פי שלא הדליק בראשונה (מצא כתוב בשם מהרי"ל ואגדה ודברי עצמו).

(או"ח, הלכות חנוכה, סי' תרעז)

ד. הנותר ביום השמיני מן השמן הצריך לשעור הדלקה, עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו שהרי הקצה למצותו; ואם נתערב בשמן אחר ואין ששים לבטלו, יש מי שאומר שאין להוסיף עליו כדי לבטלו.

21. או"ח תרעב, ב. וכתב המשנ"ב (ס"ק יא) דידליק בברכה. והיינו דוקא אם בני הבית נעורים; אבל אם ישנים אין לברך עליהם, אלא ידליק בלא ברכה. דכמו דלדידהו לא היה מברך אלא בזמן פרסום הנס, הכי נמי לדידן (וראה שעה"צ ס"ק יז). מקורות - תוספות (ד"ה דאי). רשב"א (כ"א ב', ד"ה והא). ריטב"א (כ"א ב', ד"ה דאי). רמב"ם (הל' חנוכה, דה). ספר התרומה (הל' שבת, סי' שכח; הו"ד בריטב"א). רבינו יונה (כ"כ הרשב"א בשם מורו הרב בהלכותיו, ואינן לפנינו). רא"ש (סי' ג). רבינו ירוחם (נתיב ט, ח"א). וראה עוד סידור רש"י (סי' שטז) מחזור ויטרי (סי' רלו ד"ה מצות נר) שו"ת רש"י (סי' נב) ושו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ח"ד תרלד, דפ' פראג, הו"ד מרדכי רסח). שבלי לקט (עניין חנוכה ס' קפו). ראבי"ה (הו"ד לעיל).

22. הובא ברא"ש (סי' ט) ובעוד ראשונים. ובדעת הר"ף נחלקו הדעות; הרא"ש הביא דברי השאלות, אף שלעיל מיניה פסק את דברי הר"ף, שאחר השיעור אם רוצה לכבותה או להשתמש לאורה, הרשות בידו. ונראה שהבין שאין מחלוקת בין הפסקים. ודנו המפרשים בביאור החילוק (ראה ב"י או"ח תרעז, ד, שכתב לחלק שאם נתן יותר מכשיעור, יכול להשתמש, אבל כשנותר מהשמן הצריך לשיעור הדלקה, בזה עושה לו מדורה ושורפו). והרשב"א והר"ן הבינו שיש מחלוקת בין הר"ף לגאונים. ולדברי הר"ף גם שמן שנותר אחר יום שמיני, מותר להשתמש בו. שלא הקצה השמן אלא למצותו, דהיינו כל זמן שדולק בזמן המצוה. הא כבתה, מותר להשתמש. דומיא דעצי סוכה ונויה. משא"כ הגאונים סוברים דלא דמי לסוכה ונויה, שכן שמן ופתילה עומדים להתבער לגמרי. ומן הסתם הקצה השמן לגמרי, שאין אדם מצפה אימתי תכבה נרו. אבל עצי סוכה ונויה, לא מקצה להו אלא לימי החג.

23. או"ח תרעז, ד. השו"ע (על פי הבנתו, כפי שביאר בב"י, הובא בהערה קודמת) ביאר, שהנותר מן השמן הצריך לשיעור הדלקה, עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו. ולעיל מיניה (סי' תרעב, ב) פסק שאם נתן הרבה בנר ונותר (היינו אחר שדלק חצי שעה), מותר להשתמש בו לכתחילה. וראה משנ"ב (תרעז, ס"ק יח).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

אופן הדלקת הנר

(כ"א ב') **תנו רבנן:** מצות חנוכה, נר איש וביתו (נר אחד לכל בני הבית). והמהדרין, נר לכל אחד ואחד (מבני הבית). והמהדרין מן המהדרין - בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמונה. מכאן ואילך פוחת והולך. ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת. מכאן ואילך מוסיף והולך.

פליגי בה תרי אמוראי במערבא -

חד אמר: טעמא דבית שמאי כנגד ימים הנכנסין (ימים שנותרו). וטעמא דבית הלל, כנגד ימים היוצאין (ימים שעברו).

וחד אמר: טעמא דבית שמאי כנגד פרי החג (סוכות, שמתמעטים והולכים²⁴). וטעמא דבית הלל, דמעלין בקודש ואין מורידין.

שיטות הראשונים

מהדרין מן המהדרין: דעת הרמב"ם, שהם תוספת על המהדרין; שהמהדרין מדליקים נר אחד לכל אחד מבני הבית בכל לילה, והמהדרין מן המהדרין מוסיפים והולכים (לפי בית הלל) לכל אחד מבני הבית²⁵. אבל התוספות כתבו: נראה לר"י דבית שמאי ובית הלל (שנחלקו במהדרין מן המהדרין) לא קיימי אלא אנר איש וביתו²⁶. והשו"ע²⁷ פסק כתוספות (וכפי המנהג הפשוט בספרד, המובא ברמב"ם). והרמ"א בשם ויש אומרים כתב כרמב"ם. וכתב שכן המנהג פשוט²⁸.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות חנוכה, סימן תרעא)

ב. כמה נרות מדליק? בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה עד שבלייל האחרון יהיו

24. במדבר כט, יב-לב.

25. אמנם כותב הרמב"ם שמנהג פשוט בכל ערינו ספרד, כדעת התוספות, המובאים מיד בסמוך.

26. כלומר אלו המדליקים נר אחד לכל בני הבית. והמהדרין מן המהדרים מוסיפים כל לילה נר עבור כל בני הבית. שכן יש יותר הידור, דאיכא היכרא כשמוסיף והולך או מחסר שהוא כנגד ימים הנכנסים או היוצאים. אבל אם עושה נר לכל אחד, אפילו יוסיף מכאן ואילך, ליכא היכרא, שיסברו שכן יש בני אדם בבית.

27. או"ח תרעא, ב. מקורות - רמב"ם (הל' חנוכה ד, א-ג). תוספות (ד"ה והמהדרין).

28. אמנם בהמשך דבריו נראה שהרמ"א לא סבירא ליה לגמרי כהרמב"ם, וכדלהלן. וזה לשון השו"ע: כמה נרות מדליק? בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה, עד שבלייל האחרון יהיו שמונה. ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר. הגה: ויש אומרים דכל אחד מבני הבית ידליק (כן כתב הרמב"ם להלכה. ביאור הגר"א), וכן המנהג פשוט; ויזהרו ליתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד, כדי שיהא היכר כמה נרות מדליקין (מהר"א מפראג). עכ"ל.

וכתב בשדי חמד (מערכת חנוכה אות ט, ס"ק ד): וגם מה שהאשכנזים נוהגים כרמב"ם, אין זה כדברי הרמב"ם לגמרי, דהרי הרמב"ם כתב דבעה"ב בעצמו מדליק נרות כמניין בני הבית, והלכך ליכא היכרא לימים הנכנסין; אבל האשכנזים רוצים לצאת לשתי הדעות, והלכך כל אחד מבני הבית מדליק בפני עצמו ומקיימין ההידור ראשון דנר לכל אחד ואחד, וגם שפיר איכא היכרא דימים הנכנסים, דכיון דכל אחד מבני הבית מדליק במקום מיוחד, ובזה יוצאין גם דעת התוספות. עכ"ל.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שמונה, ואפלו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר.

הגה: וגם אומרים דכל אחד מבני הבית ידליק (רמב"ם), וכן המנהג פשוט; ויזהרו לתן כל אחד ואחד גרועיו במקום מיוחד, כדי שיהא הקר כמה גרות מדליקין (מהר"א מפראג).

מקום הנחת הנר והטעם לתקנת ימי שמחה בחנוכה

(כ"א ב') **תנו רבנן:** נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ (משום פרסומי ניסא). אם היה דר בעלייה (שאין לו מקום בחצרו להניחה שם), מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ובשעת הסכנה (שאסרו עליהם להדליק נרות), מניחה על שולחנו ודיו.

אמר רבא: צריך נר אחרת [להשתמש לאורה²⁹]. ואי איכא מדורה (אש) לא צריך (נר אחר. לפי שמשתמש לאור המדורה ויש היכר שהנר של מצוה הוא). ואי אדם חשוב הוא (שאינו רגיל להשתמש לאור המדורה) אע"ג דאיכא מדורה, צריך נר אחרת (דאי לא, לא הוי היכר).

מאי חנוכה? **דתנו רבנן:** בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון, דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון. שכשנכנסו יוונים להיכל, טימאו כל השמנים שבהיכל. וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן, שהיה מונח בחותמו של כהן גדול. ולא היה בו אלא להדליק יום אחד. נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה.

תנן התם (בבא קמא ס"ב ב'): גץ (ניצוץ) היוצא מתחת הפטיש ויצא והזיק, חייב (הנפח). גמל שטעון פשתן, והוא עובר ברשות הרבים, ונכנסה פשתנו לתוך החנות, ודלקה בנרו של חנווני והדליק את הבירה, בעל הגמל חייב (שלא היה לו לטעון חבילת פשתן גדולה שתיכנס לחנות). הניח חנווני את נרו מבחוץ, חנווני חייב. רבי יהודה אומר: בנר חנוכה פטור (חנווני, שברשות פירסום מצוה להניחה שם).

אמר רבינא משמיה דרבא: (ממה שפטר רבי יהודה בנר חנוכה) זאת אומרת נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה (טפחים מן הקרקע). דאי סלקא דעתך למעלה מעשרה (גם כשר), לימא ליה (ניצק) היה לך להניח למעלה מגמל ורוכבו.

(ודחי) ודילמא אי מיטרחא ליה טובא אתי לאימנועי ממצוה (ובאמת גם למעלה מעשרה כשר, אלא שלא חייבוהו בכך).

(כ"ב א') אמר רב כהנא: דרש רב נתן בר מניומי משמיה דר' תנחום: נר של חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה (דלא שלטא בה עינא, וליכא פרסומי ניסא), כסוכה וכמבוי.

אמר רבה: נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח (שיהיה ניכר שבעל הבית הניחו).

והיכא מנח ליה? (פליגי אמוראי, ומסיק) והילכתא: משמאל (לפתח), כדי שתהא נר חנוכה משמאל, ומזוזה מימין.

שיטות הראשונים

נר חנוכה, מצוה להניחה בפתח ביתו מבחוץ: רש"י פירש, מבחוץ, משום פרסומי ניסא. ולא ברה"ר, אלא בחצירו.

29. הגר"א בגליון הש"ס מחק שתי התיבות "להשתמש לאורה". (וגם ברש"י אינן מופיעות, ואולי ג"כ לא גרס להו).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שבתיהן היו פתוחין לחצר³⁰. וכן **אור זרוע** ור"ן העתיקו דבריו. **ותוספות ורשב"א** כתבו שאם יש חצר לפני הבית, מצוה להניח על פתח החצר³¹. וכאן מיירי דליכא חצר, אלא בית שעומד סמוך לרה"ר. וכן פסק **השו"ע**³².

וצריך נר אחרת (להשתמש לאורה): כתב **המאירי**: ומכל מקום יראה לי מכח הסוגיא שלא אמרו צריך נר אחרת אלא במניחה על שולחנו. אבל כל שמניחה סמוך לפתח, אינו צריך לנר אחרת³³, אע"פ שעומד לו שם, הואיל ואינו בא להשתמש בפרט לאורה לאיזה תשמיש. וכבר ראיתי קצת רבנים נוהגים לעמוד שם ולדבר עם חבריהם בלא נר אחרת. אלא שלמעשה אני נוהג להדליק נר אחרת אף בלא צורך תשמיש, ומנהג אבותינו ורבותינו בידינו³⁴.

הנחה בתוך עשרה: כתב **הר"ן** בשם **רבינו חננאל**, דקיי"ל כרבינא דמצוה להניחה למטה מעשרה³⁵. וכן פסקו **ה"ר יונה**, **רשב"א**, **רא"ש** ו**סמ"ג**. אמנם **הרי"ף** ו**הרמב"ם** השמיטו הא דרבינא. משמע דסבירא להו דלא קיי"ל כוותיה³⁶. וכן כתב **ראב"ה**, דכיון שנדחה הדקדוק של רבינא, זאת אומרת אין קפידא בהכי. **והשו"ע**³⁷ פסק **כרוב הראשונים**.

הדלקת נרות בבית כנסת: כתב **ריב"ש**, המנהג להדליק בבית הכנסת, מנהג ותיקין הוא, משום פרסומי ניסא³⁸. ומברכים על ההדלקה³⁹, ומכל מקום אין אדם יוצא בה, וצריך לחזור ולהדליק כל אחד בביתו. וכן הוזכר מנהג

30. פשטות לשונו, דמדליק בפתח הבית הפונה לחצר (וכפירוש שדחו תוספות). וכן כתב בשיבולי הלקט. אמנם ראה רבינו ירוחם שכתב: פירש רש"י מבחוץ בפתח החיצון הסמוך לרה"ר, אבל הנרות מבפנים. ויש מפרשים מבחוץ ממש ברשות הרבים. וכן ראה **ריטב"א** שכתב: ומה שפירש רש"י ז"ל לא מבחוץ ברשות הרבים אלא מבפנים סמוך לרשות הרבים, לאו למיסר בחוץ ממש אתא, כי מנהגם היה להדליק מבחוץ ממש וכדמוכח ממתניתין דגמל עובר ברשות הרבים דבנר חנוכה פטור, והתם ברשות הרבים ממש מיירי, וכן פירש רש"י ז"ל לקמן, אלא הכי בעי למימר דלא סוף דבר מצותו בחוץ ממש, אלא הוא הדין סמוך לחוץ מבפנים, בענין שיכירו בני רשות הרבים.

31. דאמר לקמן חצר שיש לה ב' פתחים, צריכה ב' נרות. ואמרינן נמי נר שיש לה שני פיות, עולה לשני בני אדם, משמע לשני בתים, ואם היו מניחים על פתחי בתיהם היה לזה מימין ולזה משמאל. אבל אי מניחים על פתח החצר, אתי שפיר.

32. או"ח תרע"א, מקורות - תוספות (ד"ה מצוה). רשב"א (ד"ה נר חנוכה). רבינו ירוחם (נתיב ט, ח"א). **ריטב"א** (ד"ה מצוה). ר"ן (ט ב ברי"ף, ד"ה תנו רבנן). **אור זרוע** (הל' חנוכה, סי' שכג). **שיבולי הלקט** (עניין חנוכה, סי' קפה).

33. וכן מבואר ברמב"ם (הל' חנוכה ד, ח) שהצורך בנר אחר, הינו רק כשמדליקו בפנים.

34. וראה **ריטב"א**: אמר רבא וצריך נר אחרת להשתמש לאורה. פי' כדי שלא ישתמש לאור נר חנוכה כלל, ואפילו לשוח (ל' שיחה), מדאמרינן ואי איכא מדורה לא צריך אלא היכא דהוי אדם חשוב, והא ודאי אפילו מי שאינו חשוב אינו אוכל לאור מדורה, ואינו עושה כן אלא העני, אלא ודאי כדאמרן. וכן היה אוסר מורי הרב ז"ל לשום אדם לדבר עם חברו בפתח לאור הנר חנוכה. עכ"ל.

35. דלא שבקינן מאי דאפשיטא להו לרבא ורבינא, ונקטינן מאי דאידיחי בגמרא בדרך דילמא בעלמא.

36. ב"י או"ח תרע"א, ו.

37. או"ח תרע"א, ו. ראב"ה (ח"ג, הלכות חנוכה, סימן תתמג).

38. כיון שאין אנו יכולין לקיים המצוה כתיקונה להדליק כל אחד בפתח ביתו מבחוץ מפני שיד האומות תקיפה. והכלבו כתב (סי' מד), שמדליקים בבית הכנסת להוציא מי שאינו בקי ושאינו זריז בזאת, גם כי הוא הדור המצוה ופרסום הנס וזכר למקדש. עוד כתב (סי' נ) שהוא לסדר הברכות בפני כל העם, גם שיצאו ידי חובתן הרואין, שאין להם בית לברך שם. והמנהיג כתב שנוהגים כך על זה שהנס בא במקדש בית עולמים, ועושים כמו כן במקדש מעט בגולה לפרסם הנס, לפי שכולם מתקבצים שם.

39. כמו שמברכין על הלל דראש חדש, אע"פ שאינו אלא מנהג.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

זה בהרבה ראשונים. וכתב תרומת הדשן בשם סמ"ק, שמדליקים בבית הכנסת לצד דרום, זכר למנורה⁴⁰. וכן פסק השו"ע⁴¹.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות חנוכה, סימן תרע)

א. בכ"ה בכסלו (מתחילין) שמונת ימי חנכה ואסורים בהספד ותענית, אבל מתרין בעשיית מלאכה; ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות, ויש מי שאומר שאין להקל להם.

(או"ח, הלכות חנוכה, סימן תרעא)

ה. נר חנכה מניחו על פתח הסמוך לרשות הרבים מבחוץ. אם הבית פתוח לרשות הרבים, מניחו על פתחו; ואם יש חצר לפני הבית, מניחו על פתח החצר; ואם היה דר בעליה שאין לו פתח פתוח לרשות הרבים, מניחו בחלון הסמוך לרשות הרבים; ובשעת הספנה שאינו רשאי לקים המצוה, מניחו על שלחנו ודין, וצריך נר אחר להשתמש לאורו; ואם יש מדורה אין צריך נר אחר; ואם הוא אדם חשוב שאין דרכו להשתמש לאור המדורה, צריך נר אחר.

ו. מניחו למעלה מג' טפחים, ומצוה להניחו למטה מ' טפחים, ואם הניחו למעלה מ' טפחים, יצא, אבל אם מניחו למעלה מכ' אמה לא יצא. הגה: ואפילו לקחה כף דלוק והניחה למטה מכ', לא יצא, דהדלקה עושה מצוה (בית יוסף בשם תוספות).

ז. מצוה להניחו בטפח הסמוך לפתח משמאל, כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנכה משמאל; ואם אין מזוזה בפתח, מניחו מימין; ואם הניחו בדלת עצמו, יניחנו מחציו של כניסה לצד שמאל.

הגה: ומיהו בזמן הזה, שכלנו מדליקין בפנים ואין הכר לבני רשות הרבים כלל, אין לחוש כל כך אם אין מדליקין בטפח הסמוך לפתח; ומכל מקום המנהג להדליק בטפח הסמוך לפתח כמו בימיהם, ואין לשנות אלא אם כן רבים בני הבית, שעדיף יותר להדליק כל אחד במקום מיוחד מלערב הנרות ביחד ואין הכר כמה נרות מדליקין; ומכל מקום יזהר שלא להדליק במקום שמדליקין הנרות כל השנה, כי אז לא יהיה הכר כלל; ואף כי אין הכר רק לבני הבית, מכל מקום הכר קצת מיהא בעיא.

ובבית הכנסת מניחו בכתל דרום (או בדרום המנורה⁴², ומסדרן ממזרח למערב) (ת"ה סי' ק"ד בית יוסף), ומדליקין ומברכין (בבית הכנסת) משום פרסומי נסא. הגה: ואין אדם יוצא בנרות של בית הכנסת, וצריך לחזור ולהדליק בביתו (ריב"ש סימן ק"א); ונוהגין להדליק בבית הכנסת בין מנחה למערב; ויש נוהגין להדליק בערב שבת קדם מנחה (כל בו ואבודרהם); אם רוצים למהר להתפלל לאחר שברך השליח צבור והדליק אחד מהן, יוכל השמש להדליק הנשואים, והשליח צבור יתפלל (מהרי"ל).

40. וכתב תרומת הדשן, שמשום כך נראה שגם סדר הנרות צריך להיות כמו שהיו מסודרים במנורה. וכתב שנראה דהך מילתא תליא בפלוגתא דתנאי, והגאונים נמי מחולקים בההיא פלוגתא. במנחות פ' שתי הלחם (צ"ח ב') פליגי בה רבי ורבי אלעזר בן שמעון במנורה שבמקדש. רבי סבר ממזרח למערב היו מונחין, ורשב"ש סבר מצפון לדרום היו מונחים. והיה נראה דהלכה כרבי מחבירו, וכן פירש רש"י בפירוש חומש אליביה. אמנם רמב"ם וסמ"ג כתבו דמצפון לדרום היו מונחין. ומסיק דנהרא נהרא ופשטא. והרמ"א (תרעא, ז) כתב ממזרח למערב.

41. או"ח תרעא, ז. מקורות - ריב"ש (שו"ת סי' קיא). כל בו (סי' מד; סי' נ). המנהיג (הל' חנוכה, ד"ה ומצוה להניחה). תרומת הדשן (סי' קד).

42. צ"ב כוונתו. וראה באר הגולה.